

**თავი I. თურქეთი 1918-1923 წლებში.
ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა**

პირველ მსოფლიო ომში (1914 -1918) ოსმალეთის სახელმწიფო გერმანიის მხარეზე გამოვიდა. ახალგაზრდა თურქეთის ლიდერები (ენვერ ფაშა და თალაათ ფაშა) გერმანიის მომხრეები იყვნენ და მისი დახმარებით იმედოვნებდნენ განეხორციელებინათ თავიანთი ამბიციური გეგმები, კერძოდ, ხელთ ეგდოთ კავკასია, ყირიმი, ვოლგისპირეთი და ცენტრალური აზია, მათ აგრეთვე სურდათ, აღედგინათ თავიანთი ბატონობა აფრიკის დაკარგულ ტერიტორიებზე.

ომში ჩაბმისთანავე, ოსმალეთი სასტიკად დამარცხდა კავკასიის ფრონტზე, სარიყამიშთან. გამარჯვების შემთხვევაში კი აპირებდა რეალურად კავკასიაში შეჭრას, რასაც მოჰყვა რუსეთის ჯარების შემოტევა და აქედან ოსმალეთის რეგულარული არმიის უკან დახევა. მარცხით დამთავრდა, აგრეთვე, მისი მცდელობა, დაეკავებინა სუეცის არხი, ეგვიპტე და აღედგინა იქ თავისი ბატონობა.

ომში ჩაბმისთანავე ანტანტის სახელმწიფოებმა დაიწყეს მოლაპარაკება ოსმალეთის ტერიტორიების გადანაწილებაზე. 1915 წელს რუსეთი, საფრანგეთი და ინგლისი შეთანხმდნენ ქალაქ კონსტანტინოპოლისა და სრუტეების (ბოსფორისა და დარდანელის) დანაწილებაზე, ხოლო 1916 წელს - ოსმალეთის აზიური ნაწილის გაყოფაზე.

1917 წლის 4 აპრილს ამერიკის შეერთებულმა შტატებმა ომი გამოუცხადა გერმანიას, 13 აპრილს კი ყოველგვარი დიპლომატიური კავშირი განწყვიტა ოსმალეთთან. ამ ვითარებამ უკვე ნათელი გახადა, რომ გამარჯვება, აშკარად, მოკავშირეთა მხარეს გადაიხარა და გერმანიის და მისი მომხრეების გარდაუვალი დამარცხება მხოლოდ დროის საკითხი იყო.

დაიწყო ოსმალეთის დამარცხებების სერია: 15 სექტემბერს მოკავშირეთა ჯარებმა გაარღვიეს ოსმალეთ - ბულგარეთის ფრონტი მაკედონიაში; 19 სექტემბერს ინგლისის ჯარებმა

წარმატებით დაიწყო წინსვლა პალესტინაში; 29 სექტემბერს ბულგარეთმა თავი დამარცხებულად სცნო; 1 ოქტომბერს ინგლისმა ხელთ იგდო დამასკო, შემდეგ ალექსო, ოქტომბრის შუა რიცხვებში ინგლისის არმია მიუახლოვდა მოსულს და 3-8 ნოემბერს აიღო კიდეც ქალაქი.

როცა ოსმალეთის იმდროინდელი მთავრობა მიხვდა, რომ გამარჯვების ოდნავი შანსიც კი არ დარჩათ, 4 ოქტომბერს ზავი შესთავაზა ანტანტის მოკავშირეებს, მაგრამ ისინი მათთან კომპრომისზე არ წავიდნენ. ოსმალეთის იმდროინდელმა მთავრობამ სხვა გამოსავალი ვერ იპოვა და გადადგა. ახალ მთავრობას სათავეში ჩაუდგა მარშალი აჰმედ იეზიდ ფაშა, ხოლო ძველი მთავრობა გერმანიაში წავიდა ემიგრაციაში. ახალმა მთავრობამ, წინამორბედის მსგავსად, მოკავშირეებს ზავი სთხოვა, რომელსაც ამჯერად დასთანხმდნენ, რადგან დარწმუნებული იყვნენ, რომ განადგურების პირას მდგარი ოსმალეთი მათ ნებისმიერ პირობას მიიღებდა. ასეც მოხდა. 1918 წლის 30 ოქტომ-

ბერს, მუდროსის ყურეში, ინგლისის სამხედრო გემ „აგამემნონზე“ ოსმალეთის დელეგაციამ ხელი მოაწერა კაპიტულაციის აქტს.

ოსმალეთს ადრეც ჰქონდა ომიდან გამოსვლის სურვილი, რაც იმით იყო განპირობებული, რომ გერმანიასთან მისი კავშირი ნელ-ნელა არასასურველი ხდებოდა. გერმანია ოსმალეთს თავის სატელიტად განიხილავდა და ცდილობდა მისგან რაც შეიძლება მეტი სარგებელი მიეღო, როგორც რესურსების, ასევე სამხედრო თვალსაზრისითაც.

1916 წელს გერმანიამ ოსმალეთს მოსთხოვა ჯარის ევროპაში გაგზავნა. მიუხედავად იმისა, რომ ოსმალეთი ამ დროს თვითონ უჩიოდა ჯარების ნაკლებობას, საიდუმლო მოლაპარაკების შემდეგ ენვერ ფაშამ 12000 ჯარისკაცი მაინც გაგზავნა

ევროპაში. ოსმალეთში დღითიდღე იზრდებოდა უკმაყოფილება გერმანელთა მიმართ. 1917 წელს პოლიტიკურ მოღვაწეთა დიდი ნაწილი დარწმუნდა იმაში, რომ გერმანიასთან კავშირი ქვეყანას დალუპვამდე მიიყვანდა. გერმანიაშიც ხვდებოდნენ, რომ სიტუ-

ვილჰემ II

აცია თანდათან იძაბებოდა და ვითარების განსამუხტავად სტამბოლში მეგობრული ვიზიტით ჩავიდა გერმანიის მეფე ვილჰემ II (1888-1918). ამ ვიზიტს რაიმე დადებითი შედეგი არ მოჰყოლია. 1917-1918 წლის ზამთარში გერმანიას საპასუხო ვიზიტით ოსმალეთის პრინცი ვაჰიდ ედინი ეწვია. მას თან ახლდა შემდეგში ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის სულისჩამდგმელი მუსტაფა ქემალ ათათურქი (1881-1938), რომელმაც დაათვალიერა გერმანელთა სამხედრო გარნიზონები და განაცხადა, რომ გერმანიის დამარცხება გარდაუვალი იყო, ამიტომ ოსმალეთი დაუყონებლივ უნდა ჩამოშორებოდა მას.

მუდროსის ზავი თურქეთისათვის მძიმე იყო. საზავო პირობების მიხედვით, ოსმალეთი მთლიანად ექცეოდა გამარჯვებული სახელმწიფოების გავლენის ქვეშ.

მუდროსის ხელშეკრულება შედგებოდა 25 მუხლისაგან. პირველი მუხლი ითვალისწინებდა სრუტეების გახსნას მოკავშირეთა ფლოტისათვის და მათ მიერ შავი და მარმარილოს ზღვებისა და სრუტეების პორტების ოკუპაციას.

მე-5 მუხლის თანახმად, ოსმალეთი ვალდებული იყო მოეხდინა არმიის დემობილიზაცია.

მე-7 მუხლით - ანტანტის სახელმწიფოებს საჭიროების შემთხვევაში, შეეძლოთ მოეხდინათ ოსმალეთის ტერიტორიის ნებისმიერი ნაწილის ოკუპაცია.

მე-8 – მე-9 მუხლები ითვალისწინებდა ანტანტის სახელმწიფოებისათვის სამხედრო აღჭურვილობისა და გერმანიის მიერ გადაცემული საბრძოლო გემების ჩაბარებას და სხვა.

მე-20 მუხლი პორტას ავალდებულებდა ჩაებარებინა მოკავშირეებისათვის მთელი სამხედრო შეიარაღება და სამხედრო აღჭურვილობა.

მუდროსის ხელშეკრულების ზოგიერთი მუხლი ეხებოდა ამიერკავკასიას: მე-11 მუხლით, თურქეთის ჯარებს უნდა დაეტოვებინა დაღესტანი, აზერბაიჯანი, სომხეთი და საქართველო, რომლებიც ოკუპირებული იქნებოდა ინგლისის ჯარების მიერ.

მე-15 მუხლის მიხედვით, ინგლისის ჯარებს უფლება ეძლეოდა ბათუმის, ბაქოსა და ამიერკავკასიის სხვა ქალაქების ოკუპაციისა, ხოლო პორტას ამ საქმეში მისთვის ყოველგვარი დახმარება უნდა აღმოეჩინა.

1918 წლის 13 ნოემბერს მოკავშირეთა სამხედრო-საზღვაო ესკადრა (ინგლისის, საფრანგეთის, იტალიის, საბერძნეთის და უფრო გვიან, აშშ-ის) ოქროს ყურეში შევიდა და ლუზა თურქეთის სულთნის სასახლის წინ ჩაუშვა.

მალე ინგლისის კონტროლის ქვეშ აღმოჩნდა მთელი ანატოლია - მისი სამხრეთ-აღმოსავლეთი, სამხრეთი ანატოლია და კილიკია.

შავი და ხმელთაშუა ზღვების ნავსადგურებს აკონტროლებდა ინგლისის ფლოტი. ტრაპიზონსა და სამსუნში გადასხეს ინგლისის სამხედრო რაზმები.

საფრანგეთის ჯარებმა დაიკავეს ადანის ოლქი და აღმოსავლეთ თრაკიის დიდი ნაწილი.

1919 წლის იანვარში პარიზში გაიხსნა კონფერენცია, რომელსაც უნდა შეემუშავებინა საზავო ხელშეკრულებები დამარცხებულ სახელმწიფოებთან.

1919 წლის 30 იანვარს, საბერძნეთის მთავრობამ პარიზის კონფერენციას გაუგზავნა მემორანდუმი, რომელშიც ნათქვამი იყო, რომ ანატოლიაში ცხოვრობს 2.5 მილიონი ბერძენი, რომლებიც ოცნებობენ საბერძნეთთან გაერთიანებაზე, ხოლო შავი ზღვის ჩრდილო - აღმოსავლეთ რაიონში მცხოვრებ ბერძნებს სურთ შექმნან პონტოს სახელმწიფო, საბერძნეთის პროტექტორატის ქვეშ. საბერძნეთი ასევე მოითხოვდა, გადაეცათ მისთვის

იზმირი და კონსტანტინეპოლზე დაენესებინათ ერთა ლიგის კონტროლი.

პარიზის კონფერენციაზე იტალიის წარმომადგენელმა, ორლანდომ, პროტესტი განაცხადა და აღნიშნა, რომ ლონდონის ხელშეკრულებით იზმირი იტალიას უნდა გადასცემოდა.

მას შემდეგ, რაც ცნობილი გახდა საბერძნეთის განზრახვა იზმირთან მიმართებით, იტალიელებმა გადაწყვიტეს დაესწროთ საბერძნეთისათვის და 1919 წლის 4 მაისს თავისი ჯარები გადასხა კუშადასიში, იზმირიდან 60 კილომეტრის დაშორებით. მალე მათ დაიკავეს იზმირთან ახლო მდებარე რაიონები.

იტალიელებს არც ბერძნები ჩამორჩნენ. 1919 წლის 15 მაისს საბერძნეთმა დაიწყო არმიის გადასხმა იზმირში და მოკლე ხანში დაიკავა მთელი იზმირის ვილაიეთი.

1919 წლის 29 ივლისს, ინგლისის მონაწილეობით, მიაღწიეს შეთანხმებას იტალიასა და საბერძნეთს შორის - ანატოლიასა და ბალკანეთში გავლენის სფეროების განაწილების შესახებ.

ფაქტობრივად, ოსმალეთის სახელმწიფოს ბედი გადაწყვეტილი იყო ანტანტის სახელმწიფოების მიერ. თავიანთი გეგმების რეალიზაციის მიზნით, მათ თურქეთის ტერიტორიაზე ჰყავდათ 100000-იანი არმია.

- **ეროვნულ - განმანათავისუფლებელი მოძრაობის დაწყება**

ანტანტის მიერ ოსმალეთის სახელმწიფოს დაპყრობის შემდეგ, მისმა მოსახლეობამ, ქვეყნის სხვადასხვა ნაწილის დაცვის მიზნით, დაიწყო პოლიტიკური ორგანიზაციების დაარსება. 1918 წლის ბოლოს თრაკიაში, იზმირსა და კილიკიაში შეიქმნა უფლებათა დაცვის საზოგადოება, ასევე დაარსდა აღმოსავლეთის ვილაეთების დაცვის საზოგადოება. პოლიტიკური პარტიები არც სტამბოლში იყვნენ გულხელდაკრეფილნი, ამ პერიოდისათვის გამოცოცხლდა რამდენიმე პოლიტიკური პარტია, რომლებსაც უფრო ფართომასშტაბიანი გეგმები ჰქონდათ. ისინი მიზნად ისახავდნენ, შეექმნათ ერთიანი ეროვნული ბლოკი, რომელიც დაიცავდა ოსმალეთის ტერიტორიულ მთლიანობას. საზოგადოებები და დაჯგუფებები თავიდან პაციფისტური

გრძნობებით იყვნენ განმსჭვალული და ღმობიერი პოლიტიკით ცდილობდნენ მიძიმე სიტუაციიდან გამოსვლას. მათ იმედი ჰქონდათ, რომ მშვიდობიანი გზებით შესაძლებელი იყო სასურველი მიზნის მიღწევა. ოსმალეთის პოლიტიკური პარტიების ასეთი ოპტიმისტური რწმენა ამერიკის შეერთებული შტატების პრეზიდენტ თომას ვუდრო ვილსონის 14 პუნქტიანი დეკლარაციით იყო გამყარებული, მაგრამ 1919

**მუსტაფა ქემალ
ათათურქი**

წლისათვის ნათელი გახდა, რომ მშვიდობიანი პოლიტიკით თურქეთი ვერაფერს გააწყობდა და ამ გზის გაგრძელების შემთხვევაში უფსრკულში აღმოჩნდებოდა. 1919 წლიდან თურქებმა რადიკალურად შეცვალეს თავიანთი პოლიტიკა და გადავიდნენ შეიარაღებულ ამბოხებებსა და მკაცრი ხასიათის დემონსტრაციებზე. ქვეყანაში მომზადდა იმის ყველა პირობა, რომ დაწყებულიყო ანტიიმპერიული მოძრაობა, რადგან ოსმალეთის სულთანი ოკუპანტების ზეგავლენის ქვეშ მოექცა.

სულთნის მთავრობა კი, ფერიდ ფაშას მეთაურობით, ოკუპანტების პოლიტიკის გამტარებელი აღმოჩნდა.

ასეთი ორგანიზაციის შექმნა დაისახა მუსტაფა ქემალმა. ფაშას ტიტული მან პირველი მსოფლიო ომის დროს მიიღო.

როცა თურქეთის ისტორიის ამ პერიოდზე ვსაუბრობთ, შეუძლებელია მუსტაფა ქემალის შესახებ მხოლოდ ორიოდე სიტყვით შემოიფარგლო, ამიტომ შევეცდებით მოკლედ შევხებით ამ ადამიანის ბიოგრაფიას.

მუსტაფა ქემალი დაიბადა 1881 წელს საბერძნეთის ქალაქ სალონიკში, მოსამსახურის ოჯახში. სახელი ქემალი მას სამხედრო სასწავლებელში შეარქვეს განსაკუთრებული მათემატიკური შესაძლებლობების გამო. მამა ადრეულ ასაკში გარდაეცვალა. 1893 წელს მუსტაფა ქემალი შევიდა სამხედრო სასწავლებელში. შემდეგ სწავლა განაგრძო გენერალური შტაბის სამხედ-

რო სასწავლებელში, რომელიც 1905 წელს დაამთავრა და მიიღო კაპიტნის ჩინი. ამის შემდეგ ჩაირიცხა სამხედრო ნაწილში. 1906 წელს საიდუმლო პატრიოტულ წრეებში მონაწილეობისათვის დააპატიმრეს. მას ბრალად ედებოდა ნაბუქ ქემაქლის აკრძალული პიესის „სამშობლოს“ წაკითხვა. 1906 წელს, 3 თვის პატიმრობის შემდეგ, იგი გაათავისუფლეს და დანიშნეს დამასკოს საკავალერიო ნაწილში. აქ იგი უკავშირდება ახალგაზრდა ოფიცრების მიერ დაარსებულ ანტიიმპერიულ ორგანიზაციას. ეს ორგანიზაცია, ფაქტობრივად, პირველი სერიოზული დაჯგუფება იყო სულთან აბდულ ჰამიდის წინააღმდეგ. დამასკოდან მუსტაფა ქემალი მაკედონიაში გადავიდა და საიდუმლოდ შეხვდა ახალგაზრდა თურქთა ლიდერებს. ამ პერიოდისათვის ახალგაზრდა თურქთა შტაბი მაკედონიაში იმყოფებოდა. 1907 წელს მუსტაფა ქემალი მაკედონიაში გადაიყვანეს, ამის შემდეგ მან უფრო გაამყარა კავშირები ახალგაზრდა თურქთა ლიდერთან. ყველაფერი იმით დასრულდა, რომ მუსტაფა ქემალმა 1908 წელს ახალგაზრდა თურქთა რევოლუციაში მიიღო მონაწილეობა. მისი კავშირი ახალგაზრდა თურქთა ორგანიზაციასთან დიდხანს არ გაგრძელებულა. მას უთანხმოება მოუვიდა ლიდერთან და პარტიის რიგებიდან გავიდა. 1908 წლის მეორე ნახევრიდან იგი საერთოდ ჩამოსცილდა პოლიტიკურ მოღვაწეობას.

მუსტაფა ქემალი ჯარში თავიდანვე დიდი სიმამაცით და წარმატებებით გამოირჩეოდა, რამაც ხელი შეუწყო მის სწრაფ კარიერულ წინსვლას. 1911 -1912 წლებში იგი მონაწილეობდა ტრიპოლიტანიის ომში 1912 -1913 წლებში ბალკანეთის ომში, 1911 წელს მას მაიორის ჩინი მიენიჭა. 1914 წელს, როდესაც იგი იყო სამხედრო ატაშე ბელგრადში, ვიცე - პოლკოვნიკის ჩინი უბოძეს. მუსტაფა ქემალმა განსაკუთრებით პირველ მსოფლიო ომში გამოიჩინა თავი. ომში ჩაბმისთანავე იგი დაინიშნა მე-19 დივიზიის მეთაურად. ის ბევრ ცნობილ ბრძოლაში იღებდა მონაწილეობას, მაგრამ განსაკუთრებით თავი ბალკანეთის ბრძოლაში გამოიჩინა. აქ მან მიიღო პოლკოვნიკის ჩინი. 1916 წლის მარტში იგი კავკასიის ფრონტზე

იბრძოდა, სადაც მას მიანიჭეს ბრიგადის გენერლობა. 1917 წელს იგი დანიშნეს მე-7 არმიის სარდლად. 1917 წლის დეკემბრიდან 1918 წლის 5 იანვრამდე იგი ბერლინში ახლდა უფლისწულ ვაჰიდედინს. 1918 წლის აგვისტოში იგი კვლავ დაინიშნა არმიის სარდლად. აქ მას მუდროსის ზავმა მოუსწრო. ზავის შემდეგ მუსტაფა ქემალმა მოახდინა ჯარების ევაკუაცია კილიკიაში და შეუდგა მოსულის დაცვას, რომელსაც ინგლისის ჯარები უტევდნენ, მაგრამ მან მთავრობისაგან ვერ მიიღო მხარდაჭერა და გადადგა. 1918 წლის 10 ნოემბერს მუსტაფა ქემალი დაბრუნდა სტამბოლში.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მუსტაფა ქემალმა მიზნად დაისახა ერთიანი ანტიიმპერიული ორგანიზაციის შექმნა. მან თავის გარშემო დაიწყო იმ ადამიანების შემოკრება, რომლებიც უკმაყოფილონი იყვნენ არსებული ვითარებით და არ აპირებდნენ მხარი დაეჭირათ სულთნისათვის. მუსტაფა ქემალს სჯეროდა, რომ ამ მძიმე სიტუაციიდან გამოსავალი იყო ახალი ქმედითუნარიანი მთავრობის შექმნა, რომელიც ქვეყნის ინტერესების დასაცავად გადამჭრელ ზომებს მიიღებდა. სულთნის კარზე მოკალათებულმა კორუმპირებულმა ჩინოვნიკებმა ყურადაც არ იღეს მუსტაფა ქემალის მოსაზრებები.

ასეთ მძიმე ვითარებაში, როცა მუსტაფა ქემალმა დაინახა, რომ მთავრობისაგან არანაირი იმედი არ უნდა ჰქონოდა, მან მიიღო სწორი გადაწყვეტილება, რომ სასწრაფოდ უნდა მომხდარიყო ეროვნული ძალების გაერთიანება, მაგრამ ის არ უნდა მომხდარიყო სტამბოლთან ახლოს. ქემალის აზრით, გაერთიანება აუცილებლად ანატოლიის ტერიტორიაზე უნდა მომხდარიყო. მოცემული ტერიტორია მუსტაფა ქემალს შემთხვევით არ აურჩევია. ის ხელსაყრელი იყო როგორც პოლიტიკური, ასევე სამხედრო სტრატეგიული თვალსაზრისითაც, რადგან აქ ოკუპანტებს ჯერ კიდევ ნაკლებად მიუწვდებოდათ ხელი.

მუსტაფა ქემალი ნელ - ნელა შეუდგა ანატოლიის ტერიტორიაზე ფეხის მოკიდებას. 1919 წლის მაისში გავლენიანი ახლობლების ჩარევითა და დიდი ძალისხმევით იგი ანატოლიაში მე-9 არმიის ინსპექტორად დაინიშნა და 1919 წლის 19 მაისს

სამსუნში ჩავიდა. სწორედ ეს თარიღი ითვლება ისტორიაში თურქეთის ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის დაწყების თარიღად. ამბობენ, როცა მუსტაფა ქემალს ეკითხებოდნენ, როდის დაიბადეო, ის ხუმრობით პასუხობდა 1919 წლის 19 მაისსო. მუსტაფა ქემალი თავიდან მიიჩნევდა, რომ ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა უნდა დაწყებულიყო ფადიშაჰის წმინდა დროშის ქვეშ. სულთან მეჰმედ VI-ის მეთაურობით. ანტიიმპერიული მოძრაობის მთავარ მამოძრავებელ ძალას შეადგენდნენ გლეხები და მუშები, რომლებიც საკმაოდ მცირერიცხოვანი იყვნენ, ამიტომ ასეთ ვითარებაში ეროვნული მოძრაობის მართვის სადავეები ეროვნული ბურჟუაზიის ხელთ აღმოჩნდა. მას ანატოლიის სამრეწველო და სავაჭრო ბურჟუაზია წარმოადგენდა. ერთი სიტყვით, ანატოლიაში უკვე მომნიფდა საკმაო პირობები იმისა, რომ შექმნილიყო ძლიერი ბირთვი ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობისა.

ანატოლიაში ჩასვლისთანავე მუსტაფა ქემალი შეუდგა ერთიანი ეროვნული მოძრაობის ჩამოყალიბებას. მან მიზნად დაისახა პირველ რიგში ოსმალეთის სხვადასხვა ტერიტორიებზე არსებული სხვადასხვა პოლიტიკური პარტიისა და პატრიოტული გაერთიანების შექმნა, რომელიც გახდებოდა ანატოლიისა და თრაკიის უფლებათა დაცვის ორგანიზაციის ერთიანი ხელმძღვანელი ორგანო.

მუსტაფა ქემალი მოუწოდებდა ხალხს: „სამშობლოს ხელშეუვალობა და დამოუკიდებლობა საფრთხეშია, მთავრობა ვერ ასრულებს მასზე დაკისრებულ მოვალეობას. ამის გამო საჭიროა მოვიწვიოთ ეროვნული ყრილობა, რომელიც დამოუკიდებელი იქნება ყოველგვარი გავლენისაგან“.

როა მოვიწვიოთ ეროვნული ყრილობა, რომელიც დამოუკიდებელი იქნება ყოველგვარი გავლენისაგან“.

მისი მომხრეების რიგები იზრდებოდა საკმაოდ გავლენიანი ადამიანებით, როგორებიც იყვნენ:

დივიზიებისა და შტაბების მეთაურები, ზოგიერთი გუბერნატორი, მაღალი სასულიერო პირები და სხვა. გავლენიანი პირების დახმარებით მუსტაფა ქემალი უკავშირდებოდა სხვადასხვა ორგანიზაციების ლიდერებს. თავისი მოწოდებით ის მიისწრაფოდა დაემტკიცებინა, რომ თურქეთის პოლიტიკური და ეროვნული არსებობა არ შეწყვეტილა და ხალხი მზადაა დაიცვას თავიანთი უფლება და დამოუკიდებლობა.

მუსტაფა ქემალის მოქმედებები საკმაოდ ეფექტური აღმოჩნდა. 1919 წლის 20 ივნისს ამასიაში შედგა საიდუმლო თათბირი, რომელშიც მონაწილეობდნენ მუსტაფა ქემალ ფაშა, ყოფილი საზღვაო მინისტრი ჰუსეინ რაუფ ბეი, მე - 20 სამხედრო კორპუსის მეთაური ალი ფუად ფაშა და პოლკივნიკი ქაზიმ ბეი. აქ მათ განიხილეს შემდგომი უფრო ფართომასშტაბიანი შეხვედრის გეგმა. ეს შეხვედრა იქნებოდა სივასის კონგრესი, რომელზეც წარმოდგენილი უნდა ყოფილიყო ყველა პოლიტიკური პარტია და საზოგადოება, რომლებსაც ხმა მიანვდინა მუსტაფა ქემალმა და რომლებმაც გამოთქვეს სურვილი მასთან ერთად დახმარებოდნენ სამშობლოს. ამ კონგრესზე შემუშავებული უნდა ყოფილიყო შემდგომი სამოქმედო გეგმა. თათბირზე უმრავლესობამ მხარი დაუჭირა აღმოსავლეთის ვილაეთების უფლებათა დაცვის საზოგადოების ინიციატივას, ჩაეტარებინათ შემდეგი კონგრესი. თათბირის ოქმს ხელი მოაწერეს მე-3 კორპუსის მეთაურმა ქაზიმ ბეიმ და მე-8 კორპუსის მეთაურმა ჯემალ - ბეიმ.

ამრიგად, ამასიაში შეიქმნა საინიციატივო ჯგუფი, რომელიც თავის თავზე იღებდა მთელი პატრიოტული ძალების გაერთიანებას და ერთიანი ფრონტის შექმნას.

მუსტაფა ქემალი, საინიციატივო ჯგუფის სახელით, იწყებს მოქმედებას. მან 1919 წლის 22

ივლისს მოსანვევი გაუგზავნა თითქმის ყველა გავლენიან პატრიოტულ საზოგადოებასა თუ უბრალოდ გავლენიან ადამიანებს, რათა მიეღოთ მონაწილეობა სივასის კონგრესის მუშაობაში. მუსტაფა ქემალის მიერ ჩამოყალიბებული ორგანიზაციის სახელი, მისი მოქმედებებიდან გამომდინარე, სწრაფად გასცდა ანატოლიის საზღვრებს. ასეთი რამ არ დარჩენილა სასახლის კარისა და ოკუპანტების მიერ შეუმჩნეველი. მათ უმაღვე დაინყეს მოქმედებები ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის დასაშლელად.

მოკავშირეთა მთავარსარდალმა, ინგლისელმა გენერალმა მილნმა, ოსმალეთის სამხედრო მინისტრს დაუყონებლივ მოსთხოვა მუსტაფა ქემალი სტამბოლში დაებრუნებინა. სამხედრო მინისტრმა, მართლაც, გამოიწვია ქემალი დედაქალაქში და მას დაუყონებლივ სტამბოლში ჩასვლა დაავალა, რაზეც კატეგორიული უარი მიიღო. სამხედრო მინისტრის ბრძანების შეუსრულებლობის შემდეგ მუსტაფა ქემალი, რა თქმა უნდა, ვეღარ დარჩებოდა თავის თანამდებობაზე და იგი გადადგა. ამის მიუხედავად, მუსტაფა ქემალის ავტორიტეტი დღითიდღე იზრდებოდა ქვეყანაში.

1919 წლის 23 ივლისიდან 7 აგვისტომდე ერზურუმში ჩატარდა აღმოსავლეთის ვილაიეთების კონგრესი, რომელსაც 35 დელეგატი დაესწრო. კონგრესმა ერთხმად მიიღო გადაწყვეტილება, დაეცვათ აღმოსავლეთის ვილაიეთები, მაგრამ კონგრესის მონაწილეებმა აღიარეს თავიანთი ერთგულება სულთნისა და ხალიფატისადმი, რაც სავსებით სწორი გადაწყვეტილება იყო,

რათა არ მიეცათ მთავრობისათვის შეიარაღებული შეტევის საბაზი. ერზურუმის კრებამ დიდი როლი შეასრულა ერთიანი ეროვნული ცენტრის საბოლოო ფორმირებაში.

1919 წლის 4 -12 სექტემბერს სივასში ჩატარდა

დაგეგმილი კონგრესი, რომელიც ყველაზე ფართომასშტაბიანი იყო აქამდე ჩატარებულ კრებებს შორის როგორც რიცხვობრივი, ასევე მნიშვნელობის თვალსაზრისითაც. ეს იყო სრულიად თურქეთის კონგრესი. მასში მონაწილეობდა თურქეთის მოსახლეობის თითქმის ყველა ფენის წარმომადგენლები, მსხვილი მინათმფლობელები, ვაჭრები, შეიხები, მოლები, ოფიცრები, სხვადასხვა წვრილი სახელმწიფო მოხელეები, ექიმები, იურისტები და სხვა.

სივასის კონგრესი ძალზე დაძაბულ ვითარებაში ჩატარდა, რადგან, როგორც აღინიშნა, მოკავშირეებს უყურადღებოდ არ დარჩენიათ ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ქმედებები. მათ ძალზე აშფოთებდათ მცირე აზიაში შექმნილი ვითარება. კერძოდ, დასავლეთ ანატოლიაში ბერძენთა არმია მიიწევდა წინ, მერსინში გადასვეს საფრანგეთის ჯარები, ანატოლიის შავი ზღვის სანაპიროზე ინგლის - საფრანგეთის ფლოტი ბატონობდა. საბერძნეთი კი პონტოს სახელმწიფოს დაარსების მომხრეებს იარაღით ამარაგებდა. ამის პარალელურად, სტამბულში გამოქვეყნდა სულთნის ბრძანება მუსტაფა ქემალის სამხედრო ტრიბუნალზე გადაცემის შესახებ. 9 აგვისტოს ტრიბუნალმა იგი მეამბოხე გენერლად გამოაცხადა და გარიცხა არმიის რიგებიდან, ასევე ჩამოართვა მას ყოველგვარი სამხედრო ტიტული, უფლება და პრივილეგიები. საბოლოოდ სტამბულიდან გამოგზავნილ რაზმს მისი დაპატიმრება ჰქონდა დავალებული.

მოკავშირეები ყველანაირად ცდილობდნენ სივასის კონგრესის განეიტრალებას. შარფუტის გუბერნატორს დაევალა სივასის კონგრესის წინააღმდეგ ქურთთა შეიარაღებული ამბოხის მოწყობა, ფრანგ ოფიცრებს კი -საფრანგეთის მთავრობის მიერ ხმების გავრცელება, თითქოს აპირებდნენ სივასის ოკუპაციას. სივასში იტალიელებიც ჩავიდნენ, მაგრამ ისინი სახალხო რაზმელებმა უკან გააბრუნეს. ამ მძიმე მდგომარეობის მიუხედავად, სივასის კონგრესი მაინც წარმატებით დასრულდა.

ამ პერიოდისათვის მთლიანად თურქეთში ძალზე დიდი გამომხაურება მოჰყვა იმას, რომ თურქეთი ამერიკის შეერთებულ

შტატებს სამანდატო ქვეყნად უნდა გადასცემოდა. მოსახლეობის საკმაოდ დიდი ნაწილი მომხრე იყო ამ მანდატისა, რადგან ისინი მიიჩნევდნენ, რომ ქვეყნისათვის უკეთესი იქნებოდა მასზე ამერიკის მანდატი გავრცელებულიყო, ვიდრე ანტანტის სახელმწიფოებს დაენაწილებინათ იგი. სივასის კრების მონაწილეებს შორის საკმაოდ ბევრი იყო ამერიკის მანდატის მომხრეებიც და, ასევე, ამერიკის წარმომადგენლებიც, რომლებიც ცდილობდნენ აგიტაცია გაენიათ კონგრესისთვის. საბოლოო ჯამში, კრებამ არანაირი მანდატი არ მიიღო. სივასის კრება, ისევე როგორც ერზრუმისა, ჩატარდა ქვეყნის გადარჩენის ლოზუნგით. კრებაზე შეიმუშავეს ბრძოლის ძირითადი პრინციპები და მიიღეს უფრო ფართო სამოქმედო პროგრამა. ქვეყანა, 1918 წლის მუდროსის ზავის მიხედვით, განსაზღვრულ ტერიტორიებში უნდა დარჩენილიყო. კრება სულთნისაგან მოითხოვდა სასწრაფოდ მოეწვია მეჯლისი და გადაეყენებინა ფერად ფაშას მთავრობა, რომელიც შემრიგებლურ პოლიტიკას აწარმოებდა ოკუპანტ ქვეყნებთან. კონგრესმა აირჩია წარმომადგენლობითი კომიტეტი 13 კაცის შემადგენლობით. როგორც აღვნიშნეთ, მუსტაფა ქემალი კრების თავმჯდომარედ აირჩიეს. სივასის კრებამ სულთანსა და ასევე სტამბულში მყოფ სხვა დიპლომატიურ კორპუსებს გაუგზავნა მიმართვა, სადაც დასაბუთებული იყო, რომ ანატოლიაში შექმნილ ეროვნულ მოძრაობას კანონიერი ხასიათი ჰქონდა.

• სტამბოლის მეჯლისის მოწვევა

სივასის კონგრესის გადანყვეტილების შესაბამისად, ერთიანმა ეროვნულ - განმათავისუფლებელმა მოძრაობამ მიიღო გადანყვეტილება, 1919 წლის 12 სექტემბერს გაენყვიტა ყოველგვარი ურთიერთობა მთავრობასთან. სულთანმა კომიტეტის მოთხოვნაზე, გადაეყენებინა ფერად ფაშას მთავრობა, უარი განაცხადა, მაგრამ თურქეთში დღითიდღე იზრდებოდა ანტისამთავრობო გამოსვლები და სიტუაცია ძალზე იძაბებოდა. ასეთ ვითარებაში სულთანი იძულებული იყო ქემალისტების მოთხოვნებს საკადრისად მოქცეოდა. 1919 წლის 2 ოქტომბერს გადადგა ფერად ფაშას მთავრობა და დაინიშნა ახალი მთავრობა

ალი რიზა ფაშას მეთაურობით. სულთანი დიდ იმედებს ამყარებდა ალი რიზა ფაშას მთავრობაზე. კერძოდ, იმ მიმართულებით, რომ იგი გააუქმებდა უფლებათა დაცვის საზოგადოებას,

ალი რიზა ფაშა

დაშლიდა პატრიოტულ რაზმებს, ჩაატარებდა მშვიდობიან აქციას პარლამენტში და ხელს მოაწერდა მოკავშირეთა მიერ შემუშავებულ საზავო ხელშეკრულებას. ძველი მთავრობის გადაყენების შემდეგ, 1919 წლის 20 - დან 22 ოქტომბრამდე ამასიაში მიმდინარეობდა მოლაპარაკება ძველი მთავრობის დელეგატებსა და წარმომადგენლობითი კომიტეტის ხელმძღვანელებს შორის. მოლაპარაკებაში მონაწილეობდნენ: მუსტაფა ქემალი, რეფიკ ბეი და ბექირ სამი ბეი. მოლაპარაკება საკმაოდ ნაყოფიერი აღმოჩნდა ორივე მხარისათვის. კერძოდ, შედგენილი 5 ოქმიდან 3-ს ხელი მოაწერეს ორივე მხარის წარმომადგენელმა, ხოლო დარჩენილ ორს - მხოლოდ სულთნის მთავრობის წარმომადგენლებმა. ქემალისტები აპირებდნენ მონაწილეობა მიეღოთ ახალ პარლამენტში და იქიდან უფრო მეტი ზეგავლენა მოეხდინათ ქვეყნის ტერიტორიების დაცვის კონტროლზე, მაგრამ მთავრობის დელეგატებსა და კომიტეტის წევრებს ერთი საკითხი კვლავ მოუგვარებელი დარჩათ, კერძოდ: მუსტაფა ქემალი ითხოვდა, რომ პარლამენტი მოეწვიათ ანატოლიის რომელიმე ქალაქში, სულთნის მთავრობა კი ამის კატეგორიული წინააღმდეგი იყო და პარლამენტის მოწვევას სტამბოლში აპირებდა. გასაგებია მუსტაფა ქემალის ასეთი პოზიცია. მათი უმრავლესობა დამნაშავედ იყო მიჩნეული სტამბოლში, ასე რომ, კომიტეტის წევრთა სტამბოლში ჩასვლა სერიოზულ რისკთან იყო დაკავშირებული. საბოლოოდ, სულთნის დაჟინებული მოთხოვნით, პარლამენტის მოწვევა სტამბოლში დაინიშნა. ერთი სიტყვით, სულთნის მთავრობასა და ქემალისტებს შორის მოლაპარაკების პირველი საფეხური წარმატებით დასრულდა. ზემოხსენებული ოქმების ხელმოწერით ქემალისტებმა უარი თქვეს აქტიურ საომარ ოპერაციებზე ოკუპანტთა

წინააღმდეგ, სანამ დეპუტატთა პალატა ხელში არ აიღებდა ქვეყნის ხელისუფლებას. ხოლო, თავის მხრივ, სულთნის მთავრობა ვალდებულებას იღებდა, დაეცვა ქვეყნის საზღვრები მუდროსის ზავის პირობების გათვალისწინებით.

სტამბოლში გამგზავრებამდე ქემალისტი დეპუტატები 27 დეკემბერს შეიკრიბნენ ანკარაში, საერთო პროგრამის შემუშავების მიზნით, მათ შეიმუშავეს მოქმედების გეგმა. გადანწყობის პარლამენტში შეექმნათ უფლებათა დაცვის ფრაქცია. მუსტაფა ქემალმა სტამბოლის პარლამენტის მუშაობაში მონაწილეობა არ მიიღო. სულთნის მთავრობასთან კავშირის დამყარების მიზნით სტამბოლში გაგზავნილი იყვნენ წარმომადგენლობითი კომიტეტის დელეგატები. რაუფ ბეი, ყარა ჰასიფ ბეი, ბექირ სამი ბეი.

1919 წელს სტამბოლში ჩატარდა არჩევნები, სადაც ქემალისტებმა ტრიუმფალურად გაიმარჯვეს. 175 კაციდან 116 კაცი მუსტაფა ქემალის მომხრე იყო. 1920 წლის 12 იანვარს გაიხსნა პარლამენტის პირველი სხდომა. 28 იანვარს ქემალისტმა დეპუტატებმა წარადგინეს თავიანთი ეროვნული აღქმა, რომელიც წარმოადგენდა დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლის პროგრამას. იგი ითვალისწინებდა ოსმალეთის ტერიტორიის ფარგლებში ქვეყნის მთლიანობას. ამ აღქმამ მოიპოვა პარლამენტის სრული მხარდაჭერა, მაგრამ მას მოკავშირე სახელმწიფოების წარმომადგენლები ძალზედ უარყოფითად შეხვდნენ. დაიწყეს მოქმედებისათვის მზადება, რომ როგორმე ჩაეშალათ ახალი პარლამენტი.

1920 წლის თებერვალში ლონდონში მიმდინარეობდა მოლაპარაკება მოკავშირე სახელმწიფოთა შორის თურქეთის საკითხთან დაკავშირებით. მოლაპარაკებაზე მიღებულ იქნა შემდეგი გადანწყვტილებები:

1. სტამბოლი დარჩებოდა სულთნის ხელისუფლების მმართველობის ქვეშ;
2. მოხდებოდა სრუტეების ინტერნაციონალიზაცია და ნეიტრალიზაცია;

3. თურქეთს არ ჰქონდა უფლება მმართველობა განეხორციელებინა არათურქ მოსახლეობაზე.

ამავე დროს, ანტანტის სახელმწიფოები შეთანხმდნენ თურქეთთან საზავო ხელშეკრულების ძირითად პირობებზე. მოკავშირე სახელმწიფოებს არ მოსწონდათ ახალი პარლამენტის საქმიანობა, განსაკუთრებით ინგლისს. საბოლოოდ მათ გადაწყვიტეს იარაღის ძალით დაეშალათ ის.

თებერვალ - მარტში ანატოლიაში გადასროლილ იქნა საბერძნეთის რეგულარული არმია, ხოლო სტამბოლში 1920 წლის 16 მარტს ინგლისის ჯარები, რომლებმაც დაიკავეს სამთავრობო შენობები და დაიწყეს ფართომასშტაბიანი რეპრესიები ქემალისტების წინააღმდეგ. მათ დაარბიეს პარლამენტის შენობა და დეპუტატების დიდი ნაწილი, ვინც თავს გაქცევით ვერ უშველა, დააპატიმრეს და კუნძულ მალტაზე გადაასახლეს. რა თქმა უნდა, ქვეყანა მთავრობის გარეშე ვერ იარსებებდა, უნდა მოენვიათ ახალი პარლამენტი. 5 აპრილს, ინგლისის მოთხოვნით, შეიქმნა ახალი მთავრობა დამად ფერად ფაშას მეთაურობით. სტამბოლში საოკუპაციო რეჟიმი დამყარდა. დაიწყო ისევ ძალების ახალი გადანაწილება. ის ვინც თურქეთის დამოუკიდებლობისათვის აპირებდა ბრძოლას ანატოლიაში გადაბარგდა, ხოლო სტამბოლში თავი მოიყარეს მთავრობის ერთგულმა ძალებმა. სტამბოლშიც, სხვა ქალაქებსა თუ სოფლებში დაიწყო ფართომასშტაბიანი გამოსვლები ოკუპანტთა წინააღმდეგ.

1920 წლის 19 მარტს წარმომადგენლობითმა კომიტეტმა მიიღო გადაწყვეტილება ახალი მეჯლისის მოწვევის შესახებ. ეს გამონვეული იყო რამდენიმე აუცილებელი ფაქტორით:

1. დეპუტატთა პალატა სტამბოლში დათხოვნილი იყო და საკანონმდებლო ორგანო აღარ არსებობდა;

2. აღმასრულებელი ხელისუფლება იმყოფებოდა ანტანტის კონტროლის ქვეშ. ამის გამო, ფერიდ ფაშას მთავრობა ცხადდებოდა მოლაღატედ და კომიტეტი წყვეტდა მასთან ყოველგვარ კავშირს;

3. სასამართლო ხელისუფლება აღარ სარგებლობდა არანაირი დამოუკიდებლობით. სტამბოლში სრული განუკითხაობა სუფევდა. ამის გამო, უმიზეზოდ დააპატიმრეს ასობით მოქალაქე. ამგვარმა ვითარებამ ხალხის ფართო მასებში, განსაკუთრებით ბურჟუაზიაში, დიდი უკმაყოფილება გამოიწვია. ყოველივე ზემოხსენებულმა კი გამოიწვია ის, რომ უფრო დაჩქარდა სახელმწიფო ხელისუფლების გადასვლა ბურჟუაზიის ხელში. ფერიდ ფაშას მთავრობა ვერ ურიგდებოდა ეროვნული მოძრაობის ამგვარ ქმედებებს და ოკუპანტთა დახმარებით ცდილობდა მისთვის ხელის შეშლას. ანტანტის ქვეყნების გავლენით სულთანმა გამოსცა მანიფესტი ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის წინააღმდეგ ბრძოლის განახლების შესახებ. უფრო მეტიც, სულთანი მარტო მანიფესტის გამოცემით არ დაკმაყოფილდა და შეუდგა არმიის დაკომპლექტებას, რათა ძალისმიერი ხერხებით მოეხდინა ეროვნული მოძრაობის დაშლა.

• **ანკარაში თურქეთის დიდი ეროვნული კრების მოწვევა**

ეროვნული მოძრაობის შეჩერება მოსალოდნელმა რეალურმა საფრთხემ ვერ შეძლო, პირიქით, ისინი ადრინდელზე უფრო მეტი ძალისხმევით ცდილობდნენ, რომ ახალ მეჯლისს დიდი მნიშვნელობა ჰქონოდა ქვეყნისათვის. ახალი მეჯლისი, ძველისაგან განსხვავებით, რამდენადმე სახეშეცვლილი იყო. კერძოდ, ძველისაგან განსხვავებით, ის შედგებოდა ერთი პალატისაგან. არჩევნები ჩატარდა ორსაფეხურიანი სისტემით ძველი საარჩევნო კანონის საფუძველზე. ყოველი სანჯაყი 5 დეპუტატს ირჩევდა.

1920 წლის 23 აპრილს ანკარაში გაიხსნა თურქეთის დიდი ეროვნული კრება. პირველი მოწვევის მეჯლისი შედგებოდა 338 დეპუტატისაგან. აქედან 105 დეპუტატი სტამბოლიდან ჩავიდა. პარლამენტის დეპუ-

დან 105 დეპუტატი სტამბოლიდან ჩავიდა. პარლამენტის დეპუ-

ტატთა შორის იყვნენ საზოგადოების სხვადასხვა ფენების წარმომადგენლები, მაგალითად: მემამულეები, ვაჭრები, სასულიერო პირები, ოფიცრები, ექიმები, იურისტები, ჟურნალისტები, მწერლები, მასწავლებლები და სხვა. მეჯლისის დეპუტაციამ აირჩია პრეზიდიუმი, რომლის პირველი თავჯდომარე გახდა მუსტაფა ქემალი.

3 მაისს შეიქმნა მინისტრთა საბჭო. მის თავმჯდომარედაც მუსტაფა ქემალი აირჩიეს. საგარეო საქმეთა მინისტრი გახდა ბექირ სამი ბეი, შინაგან საქმეთა მინისტრი კი - ჯავით ბეი. თურქეთის დიდმა ეროვნულმა კრებამ გამოაცხადა დამოუკიდებლობა და ქვეყნის ტერიტორიული მთლიანობა. კრებამ თავისი თავი გამოაცხადა ერთადერთ კანონიერ ხელისუფლად.

1920 წლის 7 ივლისს თურქეთის დიდმა ეროვნულმა კრებამ გააუქმა ყველა ხელშეკრულება, კონვენცია და ყველა სხვა სახის აქტი, რაც სულთნის მთავრობამ უცხოეთის სახელმწიფოებთან დადო. სულთნის მთავრობა კანონგარეშედ იქნა გამოცხადებული. შეიქმნა ვითარება, რომელსაც თურქულ ისტორიოგრაფიაში „ორხელისუფლებიანობა“ ეწოდა. სტამბოლში სულთნის მთავრობა ბატონობდა, რომელიც ოკუპანტთა მონა-მორჩილი იყო, ანკარაში კი - ქემალისტები.

ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის მტრები ყველანაირად ცდილობდნენ მიზანის მიღწევას. მათ, 1920 წლიდან მწვავედ დაიწყეს შეტევები ეროვნულ მოძრაობაზე.

9 აპრილს ინგლისის ათი ათასზე მეტი ჯარისკაცი, რეგიონში, კანონიერი ხელისუფლების აღდგენის მიზნით, ბანდირმაში გადავიდნენ. ქემალისტები ძალადობრივ შეტევებს არ ხვდებოდნენ მოუმზადებელნი, ეს ათი ათასი ჯარისკაცი, გაერთიანებული პარტიზანული მოძრაობის მიერ, განადგურებული იქნა. ძალადობრივი შემოტევების ტალღა ამით არ დასრულებულა.

13 აპრილს ბოლუსა და დუზჯეში დაიწყო აჯანყება. ისინი სულთნის სამსახურში იმყოფებოდნენ და რიგი პრივილეგიებითაც სარგებლობდნენ. ამიტომ ეჭვგარეშეა, რომ მათ უკან სულ-

თნის მთავრობა იდგა. აჯანყებულთა რიცხვმა 4000 კაცს მიაღწია. აჯანყებულებს ადაფაზარის მახლობლად შეუერთდა ხალიფატის არმიის ნაწილები და სულ მალე მათ ხელში აღმოჩნდა ჩრდილო ანატოლიის საკმაოდ დიდი ნაწილი.

ქემალისტებმა, აჯანყებულთა საწინააღმდეგოდ, მთელ არმიას გაუკეთეს მობილიზაცია. მათ ბერძენთა წინააღმდეგ მებრძოლი ჯარის ნაწილიც გამოიწვიეს უკან და შეიერთეს აჯანყებულთა წინააღმდეგ საომრად. ქემალისტები უკვე მზად იყვნენ კონტრევოლუციონერთა წინააღმდეგ საბრძოლველად.

აჯანყებულთა წინააღმდეგ საომარი მოქმედებები თავიდან დიდი წარმატებით მიმდინარეობდა, მაგრამ 1920 წლის პირველ ნახევარში მათ ისევ შეექმნათ რეალური საფხთხე ანტანტოს სახელმწიფოთაგან. მოკავშირეებმა ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობას ახლა საბერძნეთის არმია მიუსია, რომელიც უახლესი იარაღით იყო აღჭურვილი.

1920 წლის 22 ივლისს საბერძნეთის არმია შეტევაზე გადავიდა მთელ ფრონტზე. შეტევა დაიწყო სამი მიმართულებით. სამი ბერძნული დივიზია გადასროლილ იქნა აკჰისარ-სომას მიმართულებით. ორი დივიზია კი აიდინის წინააღმდეგ. ასეთი მძლავრი შეტევა პარტიზანებისთვისაც და ეროვნული საბჭოს წევრებისთვისაც მოულოდნელი იყო, რის გამოც მათ ვერ გაუძლეს რეგულარული არმიის შეტევას და დაიწყეს უკან დახევა. ბერძნების წარმატებებს ისიც უწყობდა ხელს, რომ რიცხოვნობად ისინი მეტი იყვნენ და უკეთესი ტექნიკით იყვნენ შეიარაღებული. ქემალისტები კი პირიქით, მოძველებული იარაღით იყვნენ აღჭურვილი, რომელიც უკვე ნაკლებად ეფექტური იყო და თანაც მებრძოლებს ამდენი ომებით უკვე ძალა ჰქონდათ დაკარგული.

საბერძნეთის არმია წარმატებით მიიწევდა წინ. 10 დღის ბრძოლის შემდეგ, 30 ივნისს, მათ დაიკავეს ბალიქ შეჰირი, ხოლო 2 ივლისს კერმატა და ყარაჯაბეი, ბურსის მახლობლად. 25 ივლისს ინგლისმა დესანტი გადასხა მუდანიაში, ხოლო 2 ივლისს მათ დახმარება აღმოუჩინეს საბერძნეთის ჯარებს, მარმა-

რილოს ზღვის სანაპიროებთან სამხედრო გემებიდან შორ-სმსროლელი არტილერიის დახმარებით.

ამის შემდეგ ინგლისისა და საფრანგეთის ხელში აღმოჩნდა ტერიტორია ქოლანიდან - დარდანელამდე. 1920 წლის 20 ივლისის დასაწყისისათვის ინგლისის ჯარებმა განმინდეს იზმირი პარტიზანთა ჯარებისაგან, 8 ივლისს დაიკავეს ბურსა. ბურსის დაცლის შემდეგ თურქეთის ჯარებმა დაიხიეს ესქიშეჰირი-საკენ და შეძლეს ფრონტის სტაბილიზაცია. ოკუპანტები ცდილობდნენ ხელთ ეგდოთ აფიონ ყარაჰისარი და ქუთაჰია, მაგრამ ამის განხორციელება ვერ შეძლეს, და მაინც, მათი წარმატებები და ეროვნული მოძრაობის არმიის უკან დახევა არ შეწყვეტილა.

3 თვის ცხარე ბრძოლის შემდეგ, ოკუპანტებმა დაიკავეს ოქუში, ვედიზი და მივიდნენ დოღმე ჰისარამდე. აიდინის მიმართულებით საბერძნეთის ჯარებმა და ინგლის-საფრანგეთმა ანატოლიის საკმაოდ დიდი ნაწილი იგდეს ხელთ, მაგრამ ისინი ამით არ კმაყოფილდებოდნენ და აგრძელებდნენ საომარ მოქმედებებს.

1920 წლის ზაფხულში სულთნის აგენტებმა მოახერხეს საკმაოდ ფართო მასების პროვოცირება. მთავრობის მითითებით მათ დაიწყეს ანკარის მთავრობის წინააღმდეგ გამოსვლები, რის გამოც ანკარის მთავრობა იძულებული გახდა ისედაც მძიმე მდგომარეობაში მყოფი ფრონტის ხაზიდან მოეხსნა ჯარის დიდი ნაწილი და გაეგზავნა აჯანყებულების დასაშოშმინებლად, მაგრამ ეს საკმაოდ სარისკო საქმე იყო.

მოკავშირეთა შეტევების შედეგად მძიმე მდგომარეობა შეიქმნა თრაკიაში, რომელიც, ფაქტობრივად, ინგლის-საფრანგეთის ოკუპაციის ქვეშ იმყოფებოდა. აღსანიშნავია, რომ მოკავშირეებსა და ბერძნებს შორის, ამ ტერიტორიებთან დაკავშირებით, უთანხმოებამ იჩინა თავი, რადგან ბერძნები ამ ტერიტორიაზეც აცხადებდნენ პრეტენზიას. 1920 წლის 20 ივლისს ფეჩინგალში გადასროლილ იქნა საბერძნეთის ერთი დივიზია, ბერძნებმა დაიწყეს შეტევა ედირნეს მიმართულებით. მეორე ბერძნული დივიზია შეტევაზე გადავიდა დასავლეთ თრაკიისაკენ.

ივლისის დასასრულისათვის საბერძნეთის ჯარებმა დაიკავეს მთელი აღმოსავლეთ თრაკია. ეროვნული მოძრაობის არსებობა - არარსებობის საკითხი საკმაოდ დიდი და სერიოზული საფრთხის წინაშე იდგა. საბერძნეთისა და ინგლის-საფრანგეთის ჯარებს იმ ტერიტორიის დიდი და მნიშვნელოვანი ნაწილი ჰქონდათ დაკავებული, რომელიც ეროვნული მოძრაობის მთავარ მასულდგმულელებელ ძალას წარმოადგენდა. მიუხედავად ამისა, თურქეთში ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის სულისკვეთება არ ჩამკვდარა, პირიქით, შემდგომ განვითარებულმა მოვლენებმა უფრო ფართო მასებში გააღვიძა საბრძოლო სულისკვეთება.

• **სევრის საზავო ხელშეკრულება**

როგორც ცნობილია, ოსმალეთში სულთნის ხელისუფლება

ბაც კი წინააღმდეგი იყო პარიზის კონფერენციაზე მიღებული გადაწყვეტილებებისა. 1919 წლის პარიზის კონფერენციაზე თურქეთის დელეგაცია ფერიდ ფაშას მეთაურობით ჩავიდა, რომელიც აცხადებდა, რომ

1913 წელს, ენვერ ფაშას მიერ სახელმწიფო გადატრიალების შემდეგ, თურქეთის პოლიტიკას ახალგაზრდა თურქები წარმართავენდნენ და თურქეთის ამჟამინდელ მთავრობას არ შეუძლია თავის თავზე აიღოს ზავის მკაცრი პირობები. მისი ეს განცხადება მკაცრად იქნა დაგმობილი. მოკავშირეებმა განაცხადეს, რომ ისინი თვითონ განიხილავდნენ თურქეთის საკითხს. თურქეთის დელეგაციის ყოფნა კონფერენციაზე სრულიად უსარგებლო იყო. 1919 წლის ივლისის შუა რიცხვებში თურქეთის დელეგაცია სტამბოლში დაბრუნდა. 1920 წელს სულთნის მთავრობამ კიდევ მიავლინა დელეგაცია, 11 მაისს საფრანგეთის პრემიერ - მინისტრმა მილერანმა მას გადასცა მოკავშირეთა მიერ შემუშავებული საზავო ხელშეკრულების პროექტი.

საზავო ხელშეკრულების საბოლოო პირობები 1920 წლის 20 აპრილს იქნა შედგენილი და თურქეთის ხელისუფლებას 11 ივლისამდე მისცეს პასუხის გაცემის ვადა. შემდგომში ანტანტის სახელმწიფოებმა შექმნილი სიტუაცია კარგად გამოიყენეს. კერძოდ, 1920 წელს სულთნის ხელისუფლებას თავს მოახვიეს კაბალური ზავი. 1920 წლის 10 აგვისტოს სევრში ხელი მოეწერა საზავო ხელშეკრულებას. ის ხელშეკრულება წარმოადგენდა ვერსალის ხელშეკრულების გაგრძელებას.

სევრის ხელშეკრულება შედგებოდა 13 ნაწილისა და 433

მუხლისაგან. პირველი ნაწილი შეიცავდა ერთა ლიგის წესდებებს, მეორე ნაწილით დადგენილი იყო თურქეთის ახალი საზღვრები: საბერძნეთის ხელში გადადიოდა იზმირი, მიმდებარე რაიონებით; მარაშის, ურფას, ან-

თეფეს ვილაეთების ნაწილები კი - საფრანგეთის მფლობელობაში; მოსულის ვილაეთი დიარბექირისა და პაქოარის ვილაეთების ნაწილი - ინგლისის ხელში. სამხრეთ - დასავლეთ ანატოლია იტალიას გადაეცა. აღმოსავლეთ ანატოლიის ნაწილი დაშნაკური სომხეთის ხელში გადადიოდა. საზღვარი სომხეთსა და თურქეთს შორის დადგენილი იქნა 1920 წლის ნოემბერში ამერიკის პრეზიდენტ ვუდრო ვილსონის მიერ. საზღვარი გადაიჭრა შავი ზღვის სანაპიროზე, ქალაქ გირესუნიდან ერზინჯანი - მუში-ვანის ტბამდე. ვანის ტბიდან მოყოლებული გარკვეული ტერიტორია მიიღებდა ავტონომიას, ხოლო შემდეგ დამოუკიდებლობას ინგლისის პროტექტორატის ქვეშ. თურქეთი კარგავდა მთელ რიგ კუნძულებს იმრიზი და ტენედოსი გადადიოდა საბერძნეთის ხელში, დოდეკანეზის კუნძულები იტალიის ხელში, ხოლო კვიპროსი ინგლისს რჩებოდა. ასევე, სრუტეები გადადიოდა საერთაშორისო კომისიის ხელში, რომლის წევრებიც დიპლომატიური იმუნიტეტით სარგებლობდნენ. უნდა მომხდარიყო სრუტე-

ების დემილიტარიზაცია, რაც ნიშნავდა იმას, რომ ამ სრუტეებით სარგებლობა შეეძლებოდა ყველას, ოსმალეთის დაუკითხავად. სევრის ხელშეკრულებით ცენტრალური ანატოლია, სტამბოლის ჩათვლით, რჩებოდა თურქეთს დედაქალაქი. თურქეთი სცნობდა მანდატს სივასზე, ერაყსა და პალესტინაზე, ჰიჯაზს აღიარებდა დამოუკიდებელ სახელმწიფოდ. ასევე სცნობდა ინგლისის პროტექტორატს ეგვიპტეზე. ინგლის-საფრანგეთის ერთობლივ პროტექტორატს მაროკოსა და ტუნისზე და უარს ამბობდა ლიბანზეც.

თურქეთის შეიარაღებული ძალების რაოდენობა განისაზღვრა 50700 კაცით. თურქეთი ვალდებული იყო 6 თვეში მოეხდინა თავისი ჯარების დემობილიზაცია. ასევე, თურქეთის ფინანსური კონტროლისათვის ინგლის-საფრანგეთის და იტალიის წარმომადგენლები ქმნიდნენ სპეციალურ კომისიას, რომელიც გააკონტროლებდა თურქეთის შემოსავალსა და გასავალს. სევრის ზავით მთლიანად იქნა აღდგენილი კაპიტულაციების რეჟიმი. საბაჟო ტარიფი 8% შეადგენდა. ასევე აღდგენილ იქნა საკონსულო სასამართლოები. ერთი სიტყვით, თურქეთი მთლიანად მოექცა კაბალურ რეჟიმში. სევრის საზავო ხელშეკრულება ყველაზე კაბალური იყო თურქეთისათვის დადებულ ხელშეკრულებათა შორის. როგორც ვხედავთ, ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ბრძოლის პირველი ეტაპი საკმაოდ წარუმატებლად დასრულდა.

• **დიპლომატიური ურთიერთობების დამყარება მეზობლებთან**

თურქეთის ეროვნულ მოძრაობაში საკმაოდ დიდი როლი ითამაშა საბჭოთა რუსეთის პოლიტიკურმა წარმატებებმა ევროპის სახელმწიფოების წინააღმდეგ. ასევე, საბჭოთა რუსეთმა უარყო და გააუქმა მეფის რუსეთის მიერ შემუშავებული საიდუმლო გეგმა, რომელიც სრუტეებისა და კონსტანტინოპოლის დანაწილებას ისახავდა მიზნად. ამ ფაქტს ანკარის მთავრობა დიდი სიხარულით შეხვდა. ის ცდილობდა დიპლომატიური კავშირების დამყარებას საბჭოთა რუსეთთან.

ჯერ კიდევ 1919 წლის ოქტომბერში ანკარის მთავრობის მხრიდან არაოფიციალური ვიზიტით მოსკოვში გაიგზავნა ჰალილ ფაშა, მან მხოლოდ 1920 წლის გაზაფხულზე მოახერხა ჩასვლა. ჰალილ ფაშამ განაცხადა, რომ მალე შეიქმნებოდა თურქეთის ეროვნული მთავრობა, რომელიც მზად იქნებოდა ხელი მოეწერა საბჭოთა რუსეთთან მეგობრული ურთიერთობის ხელშეკრულებაზე. 1920 წლის 26 აპრილს მუსტაფა ქემალმა უკვე ოფიციალური წერილი გაუგზავნა საბჭოთა რუსეთს და შესთავაზა ერთობლივი ბრძოლა ანტანტის სახელმწიფოთა წინააღმდეგ. 1920 წლის 24 ივლისს რუსეთში ანკარიდან დელეგაცია იქნა წარგზავნილი, რომელიც რუსეთში დიდი პატივით მიიღეს.

1920 წლის დამდეგს ანკარაში რუსეთის დიპლომატიური მისია ჩავიდა. რუსეთსა და თურქეთს შორის დიპლომატიური კავშირი საკმაოდ დიდი წარმატებებით ვითარდებოდა. რუსეთში ასევე საკმაოდ დიდი როლი ითამაშა 1920 წლის ზაფხულში თურქეთ - სომხეთის საკითხის მოგვარებაში. თურქეთის მთავრობამ საქართველოსთანაც დაამყარა კავშირი, მაგრამ ეს სულ სხვა მიზეზებით იყო განპირობებული. კერძოდ, სომხეთთან ომის გამო თურქეთის ჯარები ძალზე მიუახლოვდნენ საქართველოს საზღვრებს. საქართველოში თავდაცვის მიზნით, მობილიზებული იქნა არმია, მაგრამ თურქეთის მხრიდან საქართველოს ეწვია ანკარის მთავრობის ოფიციალური წარმომადგენელი - ქაზიმ ბეი, რომელმაც განაცხადა, რომ ანკარის ხელისუფლებას არ სურს ურთიერთობის გამწვავება საქართველოსთან. ამის შემდეგ გაიმართა მთელი რიგი მოლაპარაკებები სხვადასხვა საკითხთან დაკავშირებით.

როგორც ვხედავთ, ანკარის მთავრობას არ სურდა ურთიერთობის გაფუჭება მეზობელ სახელმწიფოებთან და ის ცდილობდა ურთიერთობის დათბობას მათთან. მისი დიპლომატიური მცდელობები საკმაოდ წარმატებული აღმოჩნდა. ყველაფერი კი იმით დასრულდა, რომ 1921 წლის 16 მარტს, მოსკოვში რუსეთსა და თურქეთს შორის ხელმოწერილ იქნა ხელშეკრულება „მეგობრობისა და ძმობის შესახებ“, ხოლო 1921 წლის 13

ოქტომბერს, ყარსში ამიერკავკასიის რესპუბლიკებსა და თურქეთს შორის დაიდო ანალოგიური ხალშეკრულება.

• **ანატოლიის გათავისუფლება ოკუპანტთაგან და მუდანის დროებითი ზავი**

პირველი საომარი მოქმედებების შემდეგ, ანტანტის სახელმწიფოთა ბედის ბორბალი თურქეთის სასარგებლოდ დატრიალდა. უკვე 1921 წლის დასაწყისიდან იწყება თურქეთის პირველი წარმატება. მათ დასავლეთის ფრონტზე მოახერხეს შეეჩერებინათ მტრები. ასევე, 1921 წლის 10 იანვარს სოფელ ინენიუსთან თურქებმა მოახერხეს ბერძენთა არმიის წინსვლა. მართალია, მათ მხოლოდ შეაჩერეს ბერძენთა არმია და ეს არ ითვლება, საომარი თვალსაზრისით, დიდ წარმატებად, მაგრამ ამ ვითარებამ გადამწყვეტი როლი ითამაშა ანკარის მთავრობისათვის. თურქეთის აშკარა წარმატებების შემდეგ, იტალიამ და საფრანგეთმა გადაწყვიტეს მოეწვიათ კონფერენცია, რათა საბოლოოდ მშვიდობიანი გზით მოგვარებულიყო საბერძნეთ - თურქეთის პრობლემა. ინგლისიც, რალა თქმა უნდა, ვერ გამორჩებოდა ასეთ მნიშვნელოვან მოვლენას. საბოლოოდ გადაწყდა, რომ 1921 წლის თებერვალში ლონდონში მოეწვიათ კონფერენცია. კონფერენციის მუშაობას არანაირი დადებითი შედეგი არ მოჰყოლია საბერძნეთ - თურქეთის ომის მოგვარებასთან დაკავშირებით, მაგრამ ის ერთი თვალსაზრისით იყო მნიშვნელოვანი, კერძოდ, ამ კონფერენციაზე მიწვეული იყო როგორც სტამბოლის, ასევე ანკარის მთავრობაც, რაც აშკარა მანიშნებელი იყო იმისა, რომ ქემალისტებმა გაიმარჯვეს და სასურველ შედეგს მიაღწიეს. ლონდონის კონფერენციის ჩაშლის მიზეზი ის გახლდათ, რომ ბერძნებმა და თურქებმა საერთო ენა ვერ გამოიხატეს და თან არც ინგლისს გამოუჩენია მათი კონფლიქტის მოსაგვარებლად დიდი ენთუზიაზმი. პირიქით, იგი საიდუმლოდ აქეზებდა კიდევ საბერძნეთს ოსმალეთის წინააღმდეგ საომრად. მართლაც, 1921 წლის 31 მარტს საბერძნეთმა განაახლა შეტევა, მაგრამ სოფელ ინენიუსთან განიცადა დიდი მარცხი. მიუხედავად ამისა, საბერძნეთი არ აპირებდა უკან დახევას. ინგლისი განუწყვეტლივ აქეზებდა საბერძნეთის მეფე კონსტან-

ტინეს, რათა კვლავ წამოეწყო შეტევა თურქეთის წინააღმდეგ. საბერძნეთის მეფეც თავისი ამბიციური გეგმების შესასრულებ-

ლად ბრმად ემორჩილებოდა ინგლისს. მეფე კონსტანტინე ბიზანტიის იმპერატორის გვირგვინზე ოცნებობდა.

ინგლისელებმა საბერძნეთის არმია უახლესი ტექნოლოგიით შეაიარაღეს: საბერძნეთის

არმიას სათავეში ჩაუდგა თვით საბერძნეთის მეფე, თურქეთს კი გადამწყვეტი ბრძოლისათვის მხოლოდ 50 ათასი ჯარისკაცი ჰყავდა და ბერძნებისაგან განსხვავებით ცუდად იყო შეიარაღებული.

ბერძენთა არმიის შეტევის შედეგად თურქეთის არმია უკან იხევდა და ფრონტის ხაზი ნელ-ნელა ანკარას უახლოვდებოდა. ეროვნულ საბჭოს კვლავ დაემუქრა განადგურების საფრთხე. 15 აგვისტოს საბერძნეთის მეფემ გამოსცა ანკარაზე შეტევის დაწყების ბრძანება. ანკარაში ვითარებას ისიც ართულებდა, რომ ეროვნული საბჭოს მიმართ სასულიერო პირებმა დაიწყეს გამოსვლები.

ასეთ მძიმე ვითარებაში, ეროვნულმა კრებამ მუსტაფა ქემალ ათათურქს განუსაზღვრელი უფლებები მიანიჭა. მუსტაფა ქემალი ძალზე კარგი ორგანიზატორი იყო. მან გაატარა მთელი რიგი რეფორმები ქვეყნის ხელახალი განმტკიცებისათვის; მოახერხა დაერაზმა მოსახლეობა ქვეყნის დასაცავად. რეგულარული ჯარის ნაწილებთან ერთად იბრძოდა ათასობით მოხალისე, ვისაც ბრძოლა არ შეეძლო, როგორებიც იყვნენ: ქალები, მოხუცები, ბავშვები და სხვები. თხრიდნენ სანგრებს, აგებდნენ გასამაგრებელ პუნქტებს, მიჰქონდათ ფრონტის ხაზზე საჭმელი, უვლიდნენ დაჭრილებს... საბოლოოდ ასეთმა გმირულმა შემართებამ შესაბამისი შედეგიც გამოიღო.

1921 წლის 23 აგვისტოს მდინარე საქარიას მარცხენა სანაპიროზე გაიმართა გადამწყვეტი ბრძოლა საბერძნეთსა და თურქეთს შორის. ბრძოლა 22 დღე გაგრძელდა და საბოლოოდ

თურქების გამარჯვებით დასრულდა. გამარჯვების შემდეგ მდინარე საქარიას მარჯვენა სანაპიროზეც აღარ გაჩერებულა დიდხანს ბერძენთა არმია. ამ გამარჯვებაში, რა თქმა უნდა, მთლიანად თურქი ხალხის როლი ძალიან დიდი იყო, მაგრამ უნდა აღინიშნოს მუსტაფა ქემალის განსაკუთრებული ღვაწლი, რომელსაც თურქი ხალხიც ხედავდა. ამიტომაც მან მუსტაფა ქემალ ათათურქს მარშლის და ლაზის (წმინდა ომში გამარჯვებულის) ტიტული უბოძა. საქარიასთან ბრძოლის შემდეგ ერთიანი ანტიოსმალური ფრონტი საბოლოოდ დაიშალა. საფრანგეთმა, დარწმუნებულმა იმაშია, რომ თურქეთი უკვე საკმაოდ ძლიერი იყო, 1921 წლის 20 ოქტომბერს ხელი მოაწერა სეპარატისტულ ხელშეკრულებას და სცნო ეროვნული მოძრაობა თურქეთის ხელისუფლების უმაღლეს ორგანოდ. ასევე, ფრანგებმა უპრობლემოდ ჩააბარეს მიტაცებული ტერიტორიები და საფრანგეთის დაზვერვამ საშუალება მისცა თურქეთს კილიკიიდან ჯარები დასავლეთის ფრონტზე გადაესროლა.

ცოტა ხნით ადრე იტალიამ გამოიყვანა თავისი ჯარები ანატოლიიდან. რჩებოდა მხოლოდ ინგლისი, რომელიც განუწყვეტლივ აქეზებდა საბერძნეთს.

საქარიასთან ბრძოლის შემდეგ თურქეთში დროებით შეჩერდა საომარი ოპერაციები, რამაც ხელი შეუწყო თურქ ხალხს უკეთესად მომზადებულიყო.

1922 წლის 26 იანვრიდან თურქეთის არმია დიდი წარმატებებით იწყებს წინსვლას. მან მოახერხა ფრონტის ხაზის გარღვევა. 6 სექტემბერს თურქებმა დაიკავეს ბურსა, 9 სექტემბერს - იზმირი. 18 სექტემბრისათვის კი უკვე მთელი თურქეთი გათავისუფლდა საბერძნეთის ჯარებისაგან.

მოკავშირეებმა თურქეთს შესთავაზეს გაეფორმებინა დროებითი საზავო ხელშეკრულება და მოიწვიეს კონფერენცია, რომელიც გაიმართა 3 ოქტომბერს მუდანიაში. თურქეთის მხრიდან გაგზავნილ იქნა ფრონტის მეთაური ისმეთ ფაშა. კონფერენციას ესწრებოდნენ ინგლისის, საფრანგეთის, იტალიის და, რაღა თქმა უნდა, საბერძნეთის წარმომადგენლები. თურქეთის მხარემ კატეგორიულად მოსთხოვა საბერძნეთს გაეთავი-

სუფლებინა აღმოსავლეთ თრაკია. ბერძნები იძულებული იყვნენ კომპრომისზე წასულიყვნენ. 1922 წლის 11 ოქტომბერს მუდანიაში ხელმონერილი იქნა დროებითი ზავი, რომლის მიხედვით, თურქეთი საკმაოდ მოგებული დარჩა. მან საომარი ოპერაციების გარეშე დაიბრუნა თრაკია, მაგრამ ანტანტის სახელმწიფოები უფლებას იტოვებდნენ, სრუტეების ზონაში და სტამბოლში კვლავ დაეტოვებინათ თავიანთი ჯარები.

მართალია, ამ ომში თურქეთს არ მიუღწევია საბოლოო გამარჯვებისათვის, რადგან ამის შემდგომ კიდევ დიდი ძალისხმევა დასჭირდა, მაგრამ ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობისათვის ეს გამარჯვება ძალზე მნიშვნელოვანი იყო.

• ლოზანას კონფერენცია

მას შემდეგ, რაც თურქეთის ტერიტორია გაათავისუფლეს იქნა მტრის ძირითადი ჯარებისაგან, ყველა დარწმუნდა, რომ თურქეთს თავიანთ ნებაზე ველარ ათამაშებდნენ, ამიტომ ანტანტის სახელმწიფოებმა საჭიროდ ჩათვალეს მოენვიათ შეხვედრა, რომელიც გადაწყვეტდა თურქეთის შემდგომ სტატუსს

და ასევე მათი ურთიერთობის შემდგომ ფორმას. ლოზანას კონფერენცია ეროვნულ - განმათავისუფლებელი ბრძოლის დასკვნითი ეტაპი იყო.

კონფერენცია მოინვეს 1922 წლის 20 ნოემბერს. მას ესწრებოდა:

თურქეთის, ინგლისის, საფრანგეთის, იტალიის, იაპონიის, იუგოსლავიისა და რუმინეთის წარმომადგენლები. ასევე ცნობილია, რომ კრებას ესწრებოდა ამერიკის მიერ წარგზავნილი მეთვალყურეც. შეხვედრა ძალზე დაძაბულად მიმდინარეობდა, რადგან არსებობდა მთელი რიგი საკითხები, რაზეც მონაწილეები ვერა და ვერ თანხმდებოდნენ. ძირითადი და ყველაზე მთავარი საკითხები, რაზეც ისინი ვერ თანხმდებოდნენ, იყო მოსულის ტერიტორიის საკითხი და სრუტეების შემდგომი სტატუსი, ასევე

კაპიტულაციისა და საგარეო ვალის პრობლემა. საბოლოოდ, პირველი ეტაპი ჩაიშალა, რადგან არცერთ მხარეს არ სურდა კომპრომისზე წასვლა. შეხვედრა დროებით გადაიდო.

შემდგომ პერიოდში, რუსეთმა უკვე აქტიურად დაიწყო ჩარევა ამ საკითხში. 1922 წლის 22 დეკემბერს რუსეთის დელეგაციის მეთაურმა, ჩიჩერინმა, გამოაქვეყნა რუსეთის პოზიცია სრუტეებთან დაკავშირებით. ის მკვეთრად განსხვავებული იყო ანტანტის სახელმწიფოთა პოზიციისგან. კერძოდ, რუსეთი მომხრე იყო სრუტეებზე თურქეთის გავლენის გაძლიერებისა. არ ემთხვეოდა მათი აზრი მთელ რიგ სხვა საკითხებშიც. რუსეთი იყო პირველი ქვეყანა, რომელმაც დაუჭირა მხარი თურქეთში კაპიტულაციების რეჟიმის გაუქმებას. თურქეთში აღნიშნული რეჟიმი 1914 წელს შეწყვიტეს და ლოზანას კონფერენციაზე საბოლოოდ უარყვეს მისი აღდგენის მცდელობა. ათათურქის თქმით, იგი ბლალავდა თურქეთის სუვერენიტეტს. მართლაც, კრებამ რეჟიმი არ აღიარა, მაგრამ თურქეთს მოსთხოვეს გარანტიები გარდამავალი პერიოდისათვის, რაზეც მხარეები ვერ შეთანხმდნენ.

ანტანტის მიერ შეთავაზებული საზავო ხელშეკრულება წარმოადგენდა სევრის ხელშეკრულების ახალ ვარიანტს, რაც თურქეთისათვის დამამცირებელი იყო, ამიტომ თურქეთმა არ მოაწერა მას ხელი. კრებამ მუშაობა 1923 წლის 4 თებერვალს შეწყვიტა, რის გამოც უკმაყოფილო ოპოზიციამ დაიწყო ქემალისტთა წინააღმდეგ გამოსვლები. მათი მთავარი მოთხოვნა იყო მოკავშირეებთან კომპრომისზე წასვლა. 7 მარტს პარლამენტის სხდომაზე უმრავლესობამ მხარი დაუჭირა კონფერენციაზე მყოფი დელეგაციის მოქმედებას, რაც ნიშნავდა იმას, რომ მუსტაფა ქემალის ავტორიტეტი ისევ მყარი იყო და იგივე პოლიტიკა გაგრძელდებოდა.

1923 წლის 1 მარტს მოკავშირეთა დელეგაციები კვლავ შეიკრიბნენ, რათა საბოლოოდ გადაეწყვიტათ თურქეთის საკითხი. 27 მარტს მათ გააგრძელეს თურქეთთან მოლაპარაკება. 23 აპრილს გაიხსნა ლოზანას კონფერენციის მე-2 ეტაპი, რომელიც უფრო მშვიდ გარემოში მიმდინარეობდა, რადგან გარიგე-

ბის სურვილი ორმხრივი იყო. საბოლოოდ, ორივე მხარე წავიდა გარკვეულ დათმობებზე. თავის მხრივ, თურქეთმა უარი თქვა თავის უფლებებზე ერაყში, სირიაში, ლიბანში, პალესტინაში, იორდანიაში, ეგვიპტეში, ლიბიასა და სუდანში, აღიარა ინგლისის მიერ კუნძულ კვიპროსის დაპყრობა. აღიარა სრუტეებით სარგებლობის უფლება უცხოეთის სამხედრო და სავაჭრო გემებისათვის. ასევე, თურქეთის ტერიტორიაზე მცხოვრები უცხოელები უნდა დამორჩილებოდნენ თურქეთის კანონმდებლობას. ლოზანას კონფერენცია ითვალისწინებდა ვალის გადანაწილებას იმ ქვეყნებზეც, რომლებიც პირველი მსოფლიო ომის შემდგომ შეიქმნა ოსმალეთის ტერიტორიაზე. ხელმოწერილ იქნა თურქეთსა და საბერძნეთს შორის მოსახლეობის გაცვლის ხელშეკრულება. ევროპამ აღიარა თურქეთის ტერიტორიული მთლიანობა და სუვერენიტეტი. მიუხედავად მთელი რიგი დათმობებისა, ლოზანას კონფერენცია დიდ გამარჯვებად შეიძლება ჩაითვალოს თურქეთისათვის.

• **ქემალისტური რევოლუცია და თურქეთის რესპუბლიკად გადაქცევა**

ლოზანას კონფერენციის დასრულების შემდეგ, როცა ქვეყანას აღარ ემუქრებოდა საგარეო საფრთხე, უკვე აშკარა იყო, რომ საბოლოოდ უნდა მოგვარებულიყო ქვეყნის პოლიტიკური წყობილების საკითხი. ქვეყნის საშინაო პოლიტიკის ყველაზე მწვავე საკითხი ორხელისუფლებიანობა იყო. მუსტაფა ქემალი უკვე დიდი ხანია ხვდებოდა, რომ სულთნის მმართველობა ველარ იმუშავებდა ქვეყანაში ისე, როგორც სჭირდებოდა ქვეყანას, პროგრესული ცვლილებების გასატარებლად. მართალია, ამის სხვა ბევრი მიზეზი არსებობდა კიდევ, მაგრამ ფაქტია, რომ ქემალმა დაისახა სულთნის ხელისუფლების დამხობა და რესპუბლიკური წყობილების გამოცხადება, მაგრამ მას კარგად ჰქონდა გათვითცნობიერებული, რომ ეროვნული მოძრაობის დიდი ნაწილი მას ამის განხორციელებაში მხარს არ დაუჭერდა და მისი მცდელობა შეიძლებოდა კრახით დასრულებულიყო, ამიტომ გადაწყვიტა თავიდან ხმამაღლა არ გამოეცხადებინა თავისი ჩანაფიქრი, ხოლო შემდეგ, როცა სულთნის ავტორი-

რეტს ხალხის თვალში შებღალავდა, გადასულიყო აშკარა შეტევაზე. ქემალი ასევე სასტიკი წინააღმდეგი იყო ქვეყნის მმართველობაში რელიგიის ჩარევისა, მაგრამ მას კარგად ესმოდა, რომ ერთდროულად ორ ფრონტზე ვერ იბრძოლებდა და გადაწყვიტა ჯერ სულთანი ჩამოეშორებინა, აელო ხელში ქვეყნის მართვის სადავეები და როცა შესაბამისი ძალა ექნებოდა, შემდეგ დაპირისპირებოდა მეორე მხარეს. მუსტაფა ქემალის ჩანაფიქრი საკმაოდ ჭკვიანური აღმოჩნდა. მისი ავტორიტეტი დღითიდღე იზრდებოდა. საბოლოოდ, 1922 წლის 22 ოქტომბერს, ეროვნული კრების დღის წესრიგში დადგა საკითხი სულთნის გადაყენებისა. მიუხედავად სულთნის ავტორიტეტის ასეთი დაცემისა, ამ საკითხს ძალზე ბევრი მოწინააღმდეგე გამოუჩნდა. თვით მუსტაფა ქემალის ახლო მეგობრებსა და თანამებრძოლებს შორისაც იყვნენ სულთნის მომხრეები. ერთ-ერთი ასეთი იყო რაუფ ბეი, რომელთანაც მუსტაფა ქემალს მწვავე კამათი მოუვიდა. მუსტაფა ქემალმა საბოლოოდ თავისი ორატორული ნიჭის დახმარებით მოახერხა დაერწმუნებინა ხალხი იმაში, რომ სულთანი მოლაღატა და მას ქვეყნის წინაშე დიდი დანაშაული მიუძღვის.

1922 წლის 1 ნოემბერს ქემალმა მიაღწია მიზანს და სულთანი საბოლოოდ ჩამოაშორა ქვეყნის მართვას. მას მხოლოდ სასულიერო ხელისუფლება - ხალიფობა დაუტოვა. უკანასკნელი

მეჰმედ VI ვაჰიდედინი

სულთანი მეჰმედ VI ქვეყნიდან გაიქცა, რადგან ეროვნულმა კრებამ მასზე საქმე აღძრა ქვეყნის ლაღატის მუხლით და მისი დაპატიმრება ბრძანა. 1922 წლის 17 ნოემბერს იგი, ინგლისელთა დახმარებით, ქვეყნიდან გაიქცა. სულთანთან ერთად. გადადგა მისი მთავრობაც. 18 ნოემბერს უფლისწული აბდულ მეჯიდი არჩეულ იქნა მუსლიმთა ხალიფად. ყოველივე ამის შემდეგ გადასაწყვეტი რჩებოდა მხოლოდ ერთი საკითხი - როგორი ტიპის უნდა ყოფი-

ლიყო თურქეთის შემდგომი სახელმწიფო წყობილება. ეს საკითხი მწვავე დისკუსიის საგანად იქცა, რადგან თვითონ ეროვნული კრების შიგნით არსებობდა აზრთა სხვადასხვაობა. მუსტაფა ქემალმა ასეთ ვითარებაში გადაწყვიტა ჯერ პარლამენტში განემტკიცებინა თავისი პოზიციები და შემდეგ გამოეცხადებინა თურქეთი რესპუბლიკად, რათა მის ქმედებას კრახი არ განეცადა. ამ მიზნით, მან გადაწყვიტა ჩაეტარებინა რიგგარეშე არჩევნები. 1923 წლის 1 აპრილს გამოიწია რიგგარეშე არჩევნების ჩატარების ბრძანება. 8 აპრილს მუსტაფა ქემალმა სახალხო პარტიის თეზისები გამოაქვეყნა, რომელიც წამოადგენდა წინასაარჩევნო პროგრამას. მან ამ პროგრამის შესაქმნელად მოიწვია ქვეყნის თითქმის ყველა გამოჩენილი ადამიანი. ეს პროგრამა 9 პუნქტისაგან შედგებოდა.

ქემალისტებმა დიდი საარჩევნო პოლიტიკა ჩაატარეს. ქემალმა თვითონ შეადგინა საარჩევნო სიები. 1923 წლის 23 ივლისს ჩატარდა მეორე მონვევის პარლამენტის არჩევნები, სადაც ქემალისტებმა ტრიუმფით გაიმარჯვეს. 286 კაციდან 263 დეპუტატი ქემალის პარტიის წევრი იყო. 1923 წლის 9 სექტემბერს მონვეულ იქნა სახალხო პარტიის დამფუძნებელი კრება. 21 სექტემბერს უკვე გამოცხადდა, შემდგომში სახალხო რესპუბლიკურ პარტიად წოდებული, სახალხო პარტიის დაარსება. პარლამენტის თავჯდომარედ არჩეულ იქნა მუსტაფა ქემალი, რომელიც ამ თანამდებობაზე სიცოცხლის ბოლომდე იყო (1938). მიუხედავად ქემალის ასეთი წარმატებისა, სრულად არ იყო დაძლეული ოპოზიციის წინააღმდეგობა, რაც ხელს უშლიდა ქემალს ქვეყანაში რესპუბლიკური მმართველობა გამოეცხადებინა. ოპოზიციური ძალების საბოლოო დათრგუნვაში დიდი როლი ითამაშა 6 ოქტომბერს სტამბოლში თურქეთის ჯარების შეჭრამ და ქვეყნიდან მტრების საბოლოო განდევნამ. ამან ერის თვალში ქემალის როლი უსაზღვროდ გაზარდა. ქვეყანაში ხელსაყრელი დრო იყო რესპუბლიკურ წყობილებაზე გადასვლისა. 13 ოქტომბერს ქემალმა ქვეყნის დედაქალაქად ანკარა გამოაცხადა, ხოლო 1923 წლის 29 ოქტომბერს მუსტაფა ქემალმა ისმეთ ბეისთან ერთად პარლამენტს წარუდგინა 3 - პუნქტიანი პროექ-

ტი. I პუნქტი გვამცნობდა, რომ თურქეთში არსებული სახელმწიფო მმართველობა რესპუბლიკური უნდა ყოფილიყო. II პუნქტის თანახმად, სახელმწიფოს მეთაური იყო ეროვნული კრება და III მუხლის მიხედვით, სახელმწიფო შინაგანანესს მართავდა მინისტრთა საბჭო.

1923 წლის 29 ოქტომბერს, 8 საათსა და 30 წუთზე, თურქეთი გამოცხადდა რესპუბლიკად, ხოლო 15 წუთის შემდეგ ქემალი არჩეულ იქნა რესპუბლიკის პირველ პრეზიდენტად. 30 ოქტომბერს მთავრობის პირველი თავმჯდომარე გახდა ისმეთ ბეი. რესპუბლიკური მმართველობის გამოცხადების შემდეგ ოპოზიციური ძალების ერთადერთ ბურჯად სახალიფო რჩებოდა, რომლის ირგვლივაც იყრიდნენ თავს ქემალის მოწინააღმდეგეები. ამის გამო სასწრაფო მოქმედება იყო საჭირო, მაგრამ სახალიფოს გაუქმება ერთ სერიოზულ პრობლემასთან იყო დაკავშირებული, კერძოდ, თურქეთი დაკარგავდა მუსლიმანურ სახელმწიფოებს შორის წამყვანი სახელმწიფოს როლს. ყოველივე ამის მიუხედავად, ქვეყანაში რომ აღარასოდეს შექმნილიყო არეულობის საფრხე, 1924 წლის 15 თებერვალს, გადაწყდა სახალიფოს გაუქმება. უკანასკნელმა ხალიფამ აბდულ მეჯდმა და სამეფო დინასტიის სხვა წევრებმა ქვეყანა დატოვეს, ხოლო მათ ქონებას კონფისკაცია გაუკეთდა. ასე ჩამოყალიბდა საბოლოოდ თურქეთის რესპუბლიკური სახელმწიფო.

საკონტროლო კითხვები:

- 1) დაახასიათეთ მუდროსის დროებითი ზავი და თურქეთის ტერიტორიის ოკუპაცია ანტანტის ჯარების მიერ;
- 2) ახსენით, რა ადგილს იკავებს არზრუმისა და სივასის კონგრესები ეროვნულ მოძრაობაში;
- 3) რა ადგილს იკავებს სევრის საზავო ხელშეკრულება 1918-1923 წლების ეროვნულ მოძრაობაში;
- 4) რა როლი უჭირავს ლოზანას კონფერენციას ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობაში.

პრაქტიკული დავალება:

გაანალიზეთ მუსტაფა ქემალ ათათურქის როლი 1918-1923 წლების ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობაში.

გამოყენებული ლიტერატურა და ელექტრონული წყაროები:

1. ბატიაშვილი ზ., თურქეთის შეიარაღებული ძალები, თბილისი, 2000.
2. გიგინეიშვილი ო., ნარკვევები ოსმალეთის ისტორიიდან, თბილისი, 1982.
3. მაკარაძე ე., თანამედროვე თურქეთის აქტუალური საკითხები, ბათუმი, 2002.
4. მაკარაძე ე., მუსტაფა ქემალ ათათურქის როლი რესპუბლიკურ თურქეთში, ბათუმი, 2009.
5. მაკარაძე ე., მუსტაფა ქემალ ათათურქი და ლაიციზმი, ჟურნალი, „აღმოსავლეთი,“ თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თბილისი, 2005.
6. სვანიძე მ., თურქეთის ისტორია, ტ. III., თბილისი, 2003.
7. ჯაფარიძე შ., მუსტაფა ქემალ ათათურქი პოლიტიკური და სახელმწიფო მოღვაწე, ბათუმი, 1996.
8. Ататюрк Кемаль. Избранные речи и выступления. Пер. с турецкого, редакция и вступительная статья А.Ф.Миллера. М., 1966.
9. Гасратян М.А; Орешкова С.Ф; Петросян Ю.А. Очерки истории Турции, М.,1983.
10. Розалиев Ю.Н. Мустафа Кемаль Ататюрк, Очерки жизни и деятельности, Стамбул, 1997.
11. Atatürkçülük (üçüncü kitap),Atatürkçü Düşünce Sistemi. İstanbul,1997.